

Nederlands Tijdschrift voor Kerk en Recht, 5 (2011), 35-53

Op zoek naar een bisschop voor de Protestantse Kerk in Nederland

Dr. J. Kronenburg*

Samen op Weg is oecumenisch gezien maar een kleine stap. Het gaat hier immers om (twee) kerken met een uitgesproken presbyteriaal-synodaal kerkordetype. Lima kwam er niet aan te pas. Het gaat pas echt spannend worden als het episcopale, het presbyteriale en het congregationalistische met elkaar in verbinding worden gebracht.

Wim van der Zee, 'Samen op Weg', column HN 6-2-1986

In dit artikel zal ik, voortbouwend op de door Prof. Houtepen elders in dit nummer besproken oecumenische consensus over het ambt¹, een model voor een bisschopsambt ontwikkelen, dat bruikbaar is voor de Protestantse Kerk in Nederland (PKN).

Bezwaren tegen het bisschopsambt

Maar vooraf stel ik de vraag: waarom zou de PKN dat willen? Zij is toch een redelijk goed georganiseerde presbyteriaal-synodale kerk? Waarom zou zij dan het bisschopsambt invoeren? In haar ecclesiologische bloedgroepen (hervomd, gereformeerd, luthers) leven vanouds dan ook nogal wat bezwaren tegen het bisschopsambt. Ik noem er zeven, met een (te) summiere weerlegging erbij:

(1) Het bisschopsambt is niet bijbels. Maar: er bestaat geen eenduidig bijbels ambtsmodel. Wel wijst de structuur van de nieuwtestamentische canon overduidelijk in de richting van een eenhoofdig ambt van *episkope*. De diverse ambtstradities van de christelijke kerken, ook de presbyteriale, hebben wel wortels in de Schrift, maar ze zijn alle gegroeid in een lange traditie die gestempeld is door theologische, sociologische en politieke factoren. Wel geldt uiteraard dat ze zich moeten kunnen verantwoorden voor de Schrift. J. Mehlhausen spreekt in dit verband van een drievoudige functie van de Schrift: zij is correctief (wat tegen de Schrift ingaat kan nooit leidraad zijn voor kerkelijke regelgeving); zij is autoritatief (wat ermee overeenkomt dat de Schrift bepalend is voor kerkelijke

* Emeritus predikant van de Protestantse Kerk in Nederland.

¹ Zie NTKR 5 (2011): 9-18. Zie ook A. Houtepen, 'De oecumenische gestalte van het bisschopsambt', in: M. Brinkman en A. Houtepen (red.), *Geen kerk zonder bisschop? Over de plaats van het ambt in de orde van de kerk*, (IIMO Research Publication 46), Zoetermeer: Uitgeverij Meinema 1997, p. 81-89.

regelgeving); en ze is normatief (ze fungeert als voorbeeld voor kerkelijke regelgeving).²

(2) het bisschopsambt behoort bij een hiërarchisch kerkmodel. Maar: het *communio*-model, zoals dat zich gaandeweg in de oecumenische ecclesiologie ontwikkeld heeft, toont aan dat het ook anders kan. Zo stelt één van de belangrijkste woordvoerders daarvan, de orthodoxe theoloog J. Zizioulas: ‘All pyramidal notions of church structure vanish in the ecclesiology of communion. There is *perichoresis* of ministries, and this allies also the ministry of unity (nl. het bisschopsambt, JK)’.³ Het model dat daarbij past, is niet dat van de piramide met de bisschop aan de top, maar dat van de verzamelde gemeente rond de Tafel, met de bisschop als voorganger.

(3) het bisschopsambt roept bij veel protestanten het spookbeeld op van de apostolische successie, de veronderstelde ononderbroken sacramentele keten van ambtsopvolgingen vanaf Petrus tot nu toe, waartegen de reformatie altijd fel geprotesteerd heeft omdat ze in strijd is met de vrijheid van de Geest. Maar: een belangrijke vrucht van het werk van *Faith and Order* is nu juist de verbreding van apostolische *successie* tot apostolische *traditie*, waarvan de episcopale successie een teken, maar geen garantie is. Het BEM-rapport omschrijft deze apostolische traditie als continuïteit in de blijvende kenmerken van de kerk van de apostelen, zoals bijvoorbeeld het geloofsgetuigenis, de doop en de eucharistie, het gebed en de navolging.⁴

(4) In het episcopale stelsel is geen plaats voor de ouderling, aldus bijvoorbeeld A.J. Bronkhorst.⁵ Maar: in de oecumenische dialoog, met name de gereformeerd-anglicaanse, heeft de ouderling de plaats gekregen die hem toekomt: als representant van de gemeente – niet als *ordained minister*.⁶

² J. Mehlhausen, ‘Ecumenism, Ecclesiology and Church Law: General Principles’, in M. Reuver, *Faith and Law. Juridical Perspectives for the Ecumenical Movement*, Geneva: 2000, p. 9.

³ Metropoliet John of Pergamon (J. Zizioulas), ‘The Church as Communion: A Presentation on the World Conference Theme’, in: T.F. Best and G. Gassmann (eds.), *On the Way to Fuller Koinonia. Official Report of the Fifth World Conference on Faith and Order* (Faith and Order Paper 166), Geneva: 1994, p. 103-111 (citaat 107).

⁴ A.J. Bronkhorst, *Baptism Eucharist and Ministry* (Faith and Order Paper 111, afgekort BEM), Geneva 1982, Ministry p. 34-38. Belangrijk is ook P.C. Rodger and L. Vischer (eds.), *The Fourth World Conference on Faith and Order Montreal 1963* (Faith and Order Paper 42), London 1964, p. 50-61 (Scripture, Tradition and traditions).

⁵ Zie zijn bespreking van BEM in *Kerk en Theologie* 33 (1982), p. 318-331 (Kroniek).

⁶ Zie bijvoorbeeld *Gods Reign and Our Unity. The Report of the Anglican-Reformed International Commission*, London/Edinburgh 1984, chapter IV (Ministry in the Church).

(5) In het episcopale stelsel ligt te veel macht in de hand van één persoon, zoals b.v. M. den Dulk niet aflat te poneren.⁷ Maar: het BEM-rapport heeft - overigens in navolging van de *Groupe des Dombes*⁸ - gesteld dat het bisschopsambt alleen dan acceptabel is wanneer het persoonlijke aspect ervan is ingedamd en ingekaderd door het collegiale en communale aspect.⁹ Deze stelling heeft in het receptieproces brede waardering gevonden.

(6) Het bisschopsambt is (evenals het ambt in het algemeen) vanouds een mannenzaak en daarom verwerpelijk.¹⁰ Maar: voor reformatorische christenen vervalt dat argument omdat zowel in de gereformeerde als in de lutherse (maar ook in de anglicaanse) kerkfamilie het ambt en dus ook het bisschopsambt is opengesteld voor vrouwen.¹¹

(7) Het bisschopsambt past niet bij onze landsaard. Dat was de mening van bijvoorbeeld de nieuwtestamenticus A.M. Brouwer. Deze had geen principiële bezwaren tegen het bisschopsambt, maar was van mening 'dat de historie van onze kerk en onze volksaard geen bisschop kunnen verdragen'.¹² Maar: deze opmerking bezorgde Brouwer de kritische vraag van W.H. van de Pol 'waarom de 3 miljoen rooms-katholieke Nederlanders dan wel een bisschop kunnen verdragen'.¹³ Men kan ook verwijzen naar de in Nederland wonende Oud-Katholieken, Anglicanen, Herrnhutters en – vooral sinds de openstelling van onze grenzen Orthodoxen: zij leven toch ook met bisschoppen? Zijn zij geen Nederlanders?

Bezwaren tegen het presbyteriaaal-synodale stelsel

Het wordt tijd om naast de voordelen van het presbyteriaaal-synodale systeem (het 'democratisch' karakter, grote betrokkenheid van de

⁷ Zie bijvoorbeeld M. den Dulk, 'De verzoeking om Christus te representeren', in: M. Brinkman en A. Houtepen (red.), *Geen kerk zonder bisschop?*, p. 115-129.

⁸ Zie *Groupe des Dombes*, *Le ministère épiscopal. Reflexions et propositions sur le ministère de vigilance et d'unité dans l'Eglise particulière*, Les Presses de Taizé 1976, *passim*.

⁹ *BEM*, Ministry 26 en 27.

¹⁰ Zie bijvoorbeeld M. Gosker, *Het ambt in de oecumenische discussie. De betekenis van de Lima-ambtstekst voor de voortgang van de oecumene en de doorwerking in de Nederlandse SoW-kerken*, Budapest-Amstelveen 2000, p.144 e.v. en p. 210-223.

¹¹ Zie bijvoorbeeld voor de lutherse traditie *Ministry – Women – Bishops. Report of an International Consultation Cartigny*, Switzerland, 1992, LWF Geneva, 1993, p. 11-19, p. 47-50 en p. 63-93.

¹² A.M. Brouwer, *De kerkorganisatie der eerste eeuw en wij*, Baarn:Uitgeverij Bosch & Keuning 1937, p. 90.

¹³ W.H. van de Pol, 'Kerk, ambt en liturgie' in de periodiek *Kerkopbouw* 5 (1937), p. 111.

gemeente, spreiding van macht) ook de bezwaren onder de ogen te zien die ertegen kunnen worden ingebracht. Ik noem er vijf:

(1) Het stamt uit de stadscultuur van de 16^e eeuw (Straatsburg, Basel, Genève) en het heeft dan ook aanzienlijk bijgedragen tot de verburgerlijking van de kerk: de ouderling als gezeten burger die de baas speelt in de kerk, met als gevolg: de kerkeraad wordt gezien als bestuur/werkgever, de predikant als werknemer. Dat proces is begonnen met Calvijn, die de (burgerlijke) ouderling kerkelijk heeft *geïntegreerd*, hem vervolgens heeft *geïdentificeerd* met de vroeg-christelijke presbyter en hem ten slotte met een beroep op 1 Tim. 5:17 bijbels heeft *gelegitimeerd* als ambtsdrager (regerend ouderling) naast de predikant (lerend ouderling). Het betreft dus duidelijk een legitimatie achteraf.¹⁴

(2) Verder is het een typisch vergadersysteem: weliswaar ‘democratisch’, maar ook onpersoonlijk en traag.

(3) Het kan gemakkelijk aanleiding geven tot machtsdenken (‘de tyrannie van de meerderheid’) – in tegenstelling tot bij voorbeeld de consensusmethode van de Quakers en sinds kort ook van de Wereldraad van Kerken.

(4) Het mist een ‘gezicht’, kent geen *pastor pastorum* en laat de predikanten in crisisituaties alleen.¹⁵

(5) Ten slotte zijn de bovenplaatselijke structuren (classis en synode, om maar te zwijgen over overlegstructuren in wereldverband) van presbyteriaal-synodale kerken zwak, hetgeen bepaald niet bevorderlijk is voor hun slagkracht, hun onderlinge verbondenheid en hun getuigenis naar buiten.

Argumenten voor het bisschopsambt

Ik richt me nu op mijn eigenlijke thema en noem om te beginnen vier argumenten die kunnen worden aangevoerd om het bisschopsambt in te voeren in de PKN:¹⁶

(1) Een pastoraal argument: er is in de PKN dringend behoefte aan een *pastor pastorum* – zoals recentelijk voorgesteld door de commissie-

¹⁴ Zie R. Boon, *Apostolisch ambt en reformatie*, Nijkerk 1965, p. 157-211.

¹⁵ Zo reeds W.F. Dankbaar, ‘Het bisschopsambt bij Martin Bucer’ in: *Ecclesia. Opstellen aangeboden aan J.N. Bakhuizen van den Brink*, ’s Gravenhage: Uitgeverij Martinus Nijhoff 1959, p. 110-122 (122).

¹⁶ Uitvoeriger over het volgende: J. Kronenburg, *Episcopus Oecumenicus. Bouwstenen voor een theologie van het bisschopsambt in een verenigde reformatorische kerk* (IIMO Research Publication 62), Zoetermeer: Uitgeverij Meinema 2003, p. 227-240.

Veerman. Het is dan ook verheugend dat de synode in 2009 besloot nader onderzoek te laten doen naar deze figuur.

(2) Een ecclesiologisch argument: de bisschop staat vanouds voor de eenheid van het Lichaam van Christus. Als teken van eenheid (*focus of unity*, BEM-A8) kan een PKN-bisschop een brug vormen tussen de verschillende modaliteiten of geloofsbelevingen, tussen de lokale en de landelijke kerk, tussen synodaal beleid en organisatorisch management.

(3) Een oecumenisch argument: de dialogen tussen de verschillende kerken over het ambt bewegen zich duidelijk ‘richting bisschop’: de kerk van de toekomst kan niet zijn zonder een persoonlijk ambt van *episkope*, zowel op regionaal niveau als ook op landelijk en misschien zelfs wereldniveau.

(4) Een cultureel argument: de bisschop fungeert als gezicht naar buiten en ‘kan in een genadeloze cultuur een heenwijzing zijn naar Gods genade en barmhartigheid’ (M. Brinkman).¹⁷

Bishops – but what kind?

Maar gesteld dat de PKN het bisschopsambt zou willen invoeren, wat voor bisschop zou dat dan moeten zijn? *Bishops – but what kind?*, zo luidt de titel van een interessant boek.¹⁸ Om die vraag te kunnen beantwoorden ga ik - in het spoor van *Faith and Order*, de Orthodoxie, de Anglicana en de Oud-Katholieken - terug naar de vroege (prae-niceense) kerk.¹⁹ Daarbij gaat het – om met de orthodoxe theoloog Georges Florovsky te spreken – niet om imitatie van het patristisch ambtsmodel (terugkeer ‘naar de letter’), maar om ‘herlezing’ ervan: (terugkeer ‘naar de geest’).²⁰ Het anglicaanse rapport *Episcopal Ministry* (1990) noemt in dit verband in navolging van bisschop Kallistos Ware²¹ drie namen, die ieder een aspect van het vroeg-christelijk bisschopsambt representeren.²²

(1) Ignatius van Antiochië (gestorven ca.110) - de bisschop als teken van eenheid in de lokale kerk. Ignatius gaat uit van de lokale gemeente,

¹⁷ M. Brinkman, ‘Het ambt als heilzaam symbool in onze cultuur’, in: Martien Brinkman en Anton Houtepen (red.), *Geen kerk zonder bisschop?*, p. 97-114.

¹⁸ P. Moore (ed.), *Bishops – but what kind? Reflections on Episcopacy*, London: uitgever 1982.

¹⁹ Zie voor het volgende: J. Kronenburg, *Episcopus Oecumenicus*, p. 246-269.

²⁰ G. Florovsky, ‘The Ethos of the Orthodox Church’, in: *Orthodoxy, a Faith and Order Dialogue* (Faith and Order Paper 30), Geneva 1960, p. 36-51.

²¹ Zie het belangrijke artikel van bisschop Kallistos Ware, ‘Patterns of Episcopacy in the Early Church and Today. An Orthodox view’, in: P. Moore (ed.), *Bishops – but what kind?*, p. 1-24.

²² *Episcopal Ministry. The Report of the Archbishop’s Group on the Episcopate*, London 1990, p.3, p. 22 e.v., p. 33 e.v., p. 36 e.v., en p. 308 e.v.

verenigd rond de eucharistie onder voorzitterschap van de bisschop. Voor hem is de bisschop niet zozeer de leraar of de bestuurder, maar de voorganger in de zondagse liturgie. Als levende *ikoon* van Christus vormt hij het centrum en het teken van eenheid van de lokale kerk: 'Spant u in aan één eucharistie deel te nemen. Er is immers één vlees van de Heer Jezus Christus en één beker om één te zijn met zijn bloed, één altaar, zoals er ook één bisschop is samen met het college van oudsten en diakenen'.²³

(2) Irenaeus van Lyon (gestorven ca. 200) - de bisschop als hoeder van de apostolische traditie. Wat Irenaeus daarbij interesseert, is niet een soort 'pijplijn-theorie', een ongebroken mechanische opvolging van personen, maar de continuïteit in de apostolische leer, al is die niet los te zien van de persoonlijke opvolging. Voor hem staat een bisschop dan ook in de apostolische opvolging, wanneer hij niet alleen een legitieme opvolger van de apostelen is, maar ook en vooral wanneer hij getrouw bewaart en overlevert wat Christus aan zijn apostelen heeft toevertrouwd.²⁴

(3) Cyprianus van Carthago (gestorven 258) - de bisschop als schakel tussen de lokale en de universele kerk. Volgens Cyprianus oefent iedere bisschop zijn ambt uit in verbondenheid met alle andere bisschoppen. De bisschop vormt de schakel tussen de lokale kerk en de universele kerk. Cyprianus interesseert vooral het conciliair of collegiaal karakter van het wereldwijde episcopaat, waarvan iedere bisschop een onderdeel is: 'Het episcopaat is één geheel, waaraan iedere individuele bisschop ten volle deel heeft'.²⁵ Toch wordt de lokale bisschop niet opgeslokt door het wereldepiscopaat: als hoofd van de lokale kerk behoudt hij zijn zelfstandigheid.

Wanneer we deze drie aspecten van het bisschopsambt bij elkaar nemen, kunnen we zeggen dat iedere bisschop zowel teken van eenheid is (Ignatius), als hoeder van de geloofstraditie (Irenaeus), als ook schakel tussen de lokale en de universele kerk (Cyprianus). Traditioneel benadrukt de orthodoxie het Ignatiaanse model, het rooms-katholicisme het model van Cyprianus en het protestantisme het model van Irenaeus.²⁶ Een

²³ Ignatius, *Brief aan de Philadelphiërs*, IV.

²⁴ 'In the first instance, bishops are "successors of the apostles" in the very precise sense that they have inherited both the apostolic message as that was publicly transmitted in the Church's teaching ministry, and also the apostolic responsibility and authority as "stewards of the mysteries of God" (1 Cor.4:1)', aldus een trefzekere typering van het denken van Irenaeus in J. Robert Wright (ed.), 'The Ministry of Bishops: A Study Document Authorized by the House of Bishops of the Episcopal Church', in: *On Being a Bishop. Papers on Episcopacy from the Moscow Consultation 1992*, New York 1993, p. 88/89.

²⁵ Cyprianus, *De unitate catholicae ecclesiae*, 5.

²⁶ Zie J. H. Erickson, 'Episkopé and Episcopacy: Orthodox Perspectives', in: P.C. Bouteneff and A. Falconer (eds.), *Episkopé and Episcopacy and the Quest for Visible Unity. Two Consultations* (Faith and Order Paper 183), Geneva 1999, p. 82 e.v.

oecumenische bisschop voor een kerk van de twintigste eeuw zal van alle drie deze modellen iets moeten hebben.

De Kerk van Zuid-India

Maar waar is een dergelijke bisschop te vinden? Op papier laat zich een episcopaat waarin alle drie de genoemde aspecten zijn samengebracht nog wel construeren, maar bestaat er ergens in de wereld een kerk waarin dit model geïmplementeerd wordt? Het antwoord is te vinden in de Kerk van Zuid-India (*Church of South India*, CSI), gesticht in 1947.²⁷

De kerk van Zuid-India is het resultaat van een vereniging van kerken uit verschillende tradities in dat gebied: anglicaans, methodistisch, congregationalistisch, presbyteriaal en gereformeerd. Zij werd geïnaugureerd in september 1947 na langdurige onderhandelingen tussen de kerken. Georganiseerd in bisdommen, ieder onder de geestelijke leiding van een bisschop, wordt de kerk in haar geheel geregeerd door een synode. Deze kiest elke twee jaar een moderator (presiderende bisschop). Het bisschoppelijke element wordt dus gecombineerd met het synodale en de kerk erkent expliciet dat episcopale, presbyteriale en congregationale elementen alle noodzakelijk zijn voor het kerkelijk leven. De Schrift is de uiteindelijke norm voor geloof en leven. De historische geloofsbelijdenissen worden geaccepteerd als interpretaties van het bijbelse geloof, terwijl de sacramenten van doop en avondmaal erkend worden als door God gegeven noodzakelijke heilsmiddelen. De gesprekken over eenwording begonnen op de conferentie van Tranquebar (nu Tarangambadi), in 1919. De eenwording werd voltooid in 1947, na de onafhankelijkheidsverklaring van India. De kerk van Zuid-India heeft haar eigen dienstboek en avondmaalsliturgie, die beide teruggaan op diverse bronnen van de voormalige gescheiden tradities. Zij staat in beperkte avondmaalsgemeenschap met de *Church of England* en de *Episcopal Church* van de Verenigde Staten. Met name vanwege de wijze waarop zij erin geslaagd is het anglicaanse dogma van de apostolische successie te verzoenen met de ambtsopvattingen van de niet-episcopale kerken – waarin de bekende Schotse theoloog-bisschop Lesslie Newbiggin een belangrijke rol speelde – wordt deze eenwording beschouwd als een mijlpaal in de oecumenische beweging. De kerk van Zuid-India heeft 3.8 miljoen leden en 14.000 parochies in 21 bisdommen (inclusief - om historische redenen - een bisdom op Noord-Sri Lanka).²⁸

²⁷ Zie voor het volgende: J. Kronenburg, *Episcopus Oecumenicus*, p. 285-288.

²⁸ Enige literatuur over de Kerk van Zuid-India: B. Sundkler, *Church of South India: the Movement Towards Union*, London: Lutterworth Press 1954; R. Rouse and S.C. Neill (eds.), *A History of the Ecumenical Movement 1517–1948*, London: SPCK 1954, p. 473–476 ('Union between Episcopal and non-Episcopal Churches. The Church of South India'); H. Burggraaff, *Op weg naar één kerk in Zuid-India 1920-1947. De rol van de*

Om een aantal redenen is deze kerk voor ons doel interessant:

(1) Het ambtsmodel van de CSI is duidelijker dan dat van de afzonderlijke anglicaanse, lutherse en gereformeerde tradities geënt op de vroegchristelijke traditie. Men wilde - met behoud van de reformatorische erfenis - achter het middeleeuwse denken in termen van hiërarchie en sacramentaliteit teruggaan naar de vroege kerk, met name tweede eeuw.²⁹ Dat wordt vooral zichtbaar in de ordinatieliturgie van de CSI, die getuigt van een terugkeer naar de vroegchristelijke balans tussen *electio, ordinatio en jurisdictio* (J.F. Puglisi).³⁰ De CSI is daarom wel getypeerd als een 'replica of the early Church on Indian soil'.³¹ Gezien het feit dat in de oecumene het model van de vroege kerk steeds meer aanhangers krijgt, verdient deze keuze van de CSI ook voor de PKN navolging.

(2) Het ambtsmodel van de CSI vormt, gegeven de historisch gegroeide ambtsmodellen van de in haar samengekomen kerken, een synthese van episcopale, presbyteriale en congregationale tradities (men spreekt wel van een *episco-presby-gational* model)³². Reeds bij het begin van de fusiegesprekken (Tranquebar 1919) werd overeengekomen dat er in de komende oecumenische kerk van Zuid-India ruimte zou moeten zijn voor alle drie deze tradities:

tafelgemeenschap bij het streven naar kerkgemeenschap (doctoraalscriptie Theologische Faculteit Utrecht, vakgroep missiologie), 1989; *Dictionary of the Ecumenical Movement*, Geneva 1991, p. 1032-1036 (M. Kinnamon, 'United and Uniting Churches'). Zie ook: www.csichurch.com/main.htm.

²⁹ Daarbij liet men zich vooral leiden door de opvattingen van Engelse patristici als V. Bartlet en B.H. Streeter. Zie B. Sundkler, *Church of South India*, p. 178-182 (The Appeal to History) en p. 257. Vooral de opvatting van de congregationalist Bartlet waren richtinggevend. Voor hem was het kerkmodel van Ignatius van Antiochië normatief, omdat dit een evenwichtige verhouding vertoont tussen bisschop, presbyters en leken. Op de anglicaan Streeter beriep men zich vanwege diens opvatting dat de vroege kerk een grote diversiteit aan ambtsmodellen kende, zowel het congregationalistische, als het presbyteriale en het episcopale. Zie A.J. Arangaden, *Church Union in South India. Its progress and consummation*, Mangalore: Basel Mission Press 1947², p. 208-215 (Appendix B, een verhandeling van de methodistische missionaris H. Lunn over de studie van B.H. Streeter, *The Primitive Church, studied with special reference to the Origins of the Christian Ministry*, London 1930).

³⁰ In zijn magistrale werk *The Process of Admission to Ordained Ministry: a Comparative Study*, 3 volumes, Collegeville resp. 1996, 1998 en 2001 analyseert J.F. Puglisi de ordinatieliturgieën van de belangrijkste christelijke tradities, teneinde op grond daarvan een oecumenische theologie van het ambt te ontwikkelen volgens de regel *lex orandi lex credendi*.

³¹ B. Sundkler, *The Church of South India*, p. 178.

³² Zie voor de term *episco-presby-gational*: J. Kronenburg, *Episcopus Oecumenicus*, p. 33. Voor de tekst van het manifest van Tranquebar: B. Sundkler, *Church of South India*, p. 101-103. Een (gedeeltelijke) Nederlandse vertaling van het manifest van Tranquebar is te vinden in Th.B.W.G. Gramberg, *Oecumene in India en Ceylon. Op weg naar Gods ene Kerk*, 's Gravenhage: Uitgeverij Boekencentrum 1962, p. 37-39.

In this (= united, JK) Church we believe that three Scriptural elements must be conserved: (1) the *Congregational* element, representing “the whole Church”, with “every member” having immediate access to God, each exercising his gift for the development of the whole body. (2) We believe it should include the delegated, organized, or *Presbyterian* element, whereby the Church could unite in a General Assembly, Synods or Councils in organized unity. (3) We believe it should include the representative, executive, or *Episcopal* element. Thus all three elements, no one of which is absolute or sufficient without the other, should be included in the Church of the future, for we aim not at compromise for the sake of peace, but at comprehension for the sake of truth.³³

De CSI heeft dan ook bisschoppen afkomstig uit alle drie de tradities. Voor een kerk als de PKN, die ook aanhangers c.q. vertegenwoordigers van de genoemde ambtstradities in zich bergt (zie beneden), lijkt dat een goed uitgangspunt.

(3) Het ambtsmodel van de CSI is afkomstig van een kerk in een minderheidspositie. Het aantal christenen bedraagt ongeveer 2% van de Indiase bevolking. Ook daarom past het uitnemend bij de positie van de PKN in de huidige geseclariseerde cultuur van West-Europa.

Doorwerking van het CSI-model in de oecumene

Het verbaast ons niet dat het ecclesiologisch model van de CSI, dat teruggaat op de conferentie van Tranquebar (1919), oecumenisch zeer vruchtbaar is gebleken. Zo heeft het grote invloed gehad op:

(1) de resultaten van de eerste conferentie van *Faith and Order* (Lausanne, 1927), waar vertegenwoordigers uit Zuid-India aanwezig waren en daar grote invloed hadden.³⁴ In de slotdocumenten van deze belangrijke conferentie zijn formuleringen te vinden die de invloed verraden van de eenheidsbesprekingen in Zuid-India. Zo klinkt in het rapport *The Ministry of the Church* (sectie 5) duidelijk de echo door van het manifest van

³³ B. Sundkler, *Church of South India*, p. 101 e.v.

³⁴ H.N. Bate (ed.), *Faith and Order. Proceedings of the World Conference Lausanne, August 3-21, 1927*, New York 1928, p. 509-526 (deelnemerslijst, met als vertegenwoordigers uit Zuid-India o.a. V.S. Azariah, anglicaans bisschop van Dornakal; J.J. Banninga, directeur van het Union Theological Seminary van de South India United Church; E.J. Palmer, anglicaans bisschop van Bombay, de belangrijkste architect van het Zuid-Indiase eenheidsplan; en H. Sumitra congregationalistisch missionaris van de Zuid-Indiase Verenigde Kerk). Zie ook B. Sundkler, *Church of South India*, p. 157-159 (South India and Lausanne).

Tranquebar (1919) met zijn pleidooi voor een *episco-presby-gational* kerkmodel:

In view of (1) the place which the episcopate, the councils of presbyters, and the congregation of the faithful, respectively, had in the constitution of the early Church, and (2) the fact that episcopal, presbyteral and congregational systems of government are each today, and have been for centuries, accepted by great communions in Christendom, and (3) the fact that episcopal, presbyteral and congregational systems are each believed by many to be essential to the good order of the Church, we therefore recognise that these several systems must all, under conditions which require further study, have an appropriate place in the order of life of a reunited Church, and that each separate communion, recalling the abundant blessing of God vouchsafed to its ministry in the past, should gladly bring to the common life of the united Church its own spiritual treasures.³⁵

(2) de resultaten van de anglicaans-methodistische dialoog, getuige het feit dat het eindrapport van deze dialoog (uit 1968) als basis voor de ordinatieliturgie van de beoogde verenigde (episcopale) Anglicaans-Methodistische Kerk de ordinatieliturgie - en daarmee de ambtsopvatting van de CSI - genomen had.³⁶

(3) het BEM-rapport van *Faith and Order* uit 1982, waarin als commentaar bij de stelling dat het *ordained ministry* op een persoonlijke, collegiale en communale manier uitgeoefend behoort te worden, de onder (a) genoemde uitspraak van Lausanne-1927 letterlijk wordt geciteerd.³⁷ Overigens is de gelijkstelling van de drieslag persoonlijk-collegiaal-communaal met de drieslag episcopaal-presbyteriaal-congregationeel een vondst van de opstellers van het BEM-rapport.

Een goede samenvatting van de huidige stand van de oecumenische discussie over het bisschopsambt geeft de al eerder genoemde bundel *Geen kerk zonder bisschop?* met de teksten van de IIMO-studiedagen over het bisschopsambt (1995/1996).³⁸ In hun epiloog wijzen de redacteurs Brinkman en Houtepen maar liefst tien punten aan waarover in het oecumenisch debat in toenemende mate overeenstemming bestaat.³⁹

³⁵ H.N.Bate (ed.), *Faith and Order*, p. 469.

³⁶ Zie P. F. Bradshaw, *The Anglican Ordinal. Its History and Development from the Reformation to the Present day*, London: SPCK 1971, p. 172-190 (185).

³⁷ BEM-Ministry 26 (commentary).

³⁸ M. Brinkman en A. Houtepen (red.), *Geen kerk zonder bisschop? Over de plaats van het ambt in de orde van de kerk* (IIMO Research Publication 46), Zoetermeer: Uitgeverij Meinema 1997.

³⁹ Zie a.w. p. 266-274.

Centraal daarbij staat de overtuiging, dat in de ambtsuitoefening het persoonlijke, het collegiale en het communale bijeen gehouden dienen te worden. Anders gezegd – met *BEM-Ministry* 26, Lausanne-1927 en Tranquebar 1919 – dat in iedere kerk ruimte moet zijn voor de intenties van het episcopale, het presbyteriale en het congregationale kerkmodel.

Gegeven deze brede oecumenische invloed van het CSI-model stel ik voor dit model ook te gebruiken bij het zoeken naar een bisschop voor de PKN. Ook in deze kerk komen immers, zoals gezegd, drie verschillende ecclesiologische tradities samen: een presbyteriaal-synodale stroming (de belangrijkste)⁴⁰, met daarnaast *enerzijds* een (kleine) episcopale stroming (beïnvloed door het BEM-rapport⁴¹ en ten dele voortkomend uit de Liturgische Beweging⁴²), evenals sommige lutheranen (die zich beroepen op artikel 28 van de Augsburgse Confessie, één van de belijdenisgeschriften van de PKN⁴³), en *anderzijds* een (niet onbelangrijke) congregationale stroming (vooral de voormalige door Abraham Kuiper beïnvloede gereformeerden,⁴⁴ maar ook de evangelicalen). Alle drie hebben ze recht van bestaan binnen de ene Protestantse Kerk in Nederland. Omdat het bisschopsambt van de CSI alle drie de genoemde

⁴⁰ Zie P. van den Heuvel in *De toelichting op de kerkorde van de Protestantse Kerk in Nederland*, Zoetermeer: Uitgeverij Boekencentrum 2004 op p. 35: ‘De wijze waarop de verhouding van ambt en gemeente in art.V (van de kerkorde, JK) wordt getypeerd en de manier waarop in art. VI de leiding van de kerk wordt verwoord, laat zien dat de Protestantse Kerk in Nederland staat in de presbyteriaal-synodale traditie’.

⁴¹ Zie voor enkele positief-kritische benaderingen van het bisschopsambt: M. Gosker, *Het ambt in de oecumenische discussie. De betekenis van de Lima-ambtstekst voor de voortgang van de oecumene en de doorwerking in de Nederlandse SOW-kerken*, Budapest-Amstelveen: IIMO Utrecht-Leiden 2000; E. van der Borcht, *Het ambt he-dacht. De gereformeerde ambts-theologie in het licht van het rapport Baptism, Eucharist and Ministry* (Lima 1982) van de theologische commissie *Faith and Order* van de Wereldraad van Kerken (IIMO Research Publication 55), Zoetermeer: Uitgeverij Meinema 2000; L.J. Koffeman, *Het goed recht van de kerk. Een theologische inleiding op het kerkrecht*, Kampen: Uitgeverij Kok 2009, p. 64 e.v., p. 256 e.v en p. 286.

⁴² Te denken valt aan R. Boon, *Apostolisch ambt en reformatie*, Nijkerk: Uitgeverij Callenbach 1965 en de leden van het Hilversums Convent, een extreme uitloper van de Liturgische Beweging. Zie daarover J. Kronenburg, ‘Hervorming en Catholiciteit (1947-1955). De bijdrage van het Hilversums Convent aan het gesprek over de katholiciteit van de Kerk’, in *Kerk en Theologie* 61 (2010), nr. 3, p. 219-249.

⁴³ In artikel 28 van de Augsburgse Confessie wordt als vanzelfsprekend aangenomen dat de (lutherse) kerk bisschoppen heeft. De bedoeling van dit artikel is de grenzen aan te geven van de bisschoppelijke macht, zowel op wereldlijk als op kerkelijk gebied. Kernthema is dat de bisschoppen ‘geen macht hebben iets tegen het evangelie in te stellen of uit te voeren’.

⁴⁴ Zie bijvoorbeeld *Tractaat van de Reformatie der kerken. Aan de zonen der Reformatie hier te lande op Luthers vierde eeuwfeest aangeboden door Dr. A.. Kuiper*, Amsterdam 1884. Men leze daarnaast L.J. Koffeman, *Relatief en rekbaar? Bovenplaatselijke facetten van de Kerk bij Abraham Kuiper* (Kamper Oraties 10), Kampen: Theologische Universiteit 1996.

ambtsmodellen in zich verenigt, kies ik dat als model voor het bisschopsambt van de PKN.

Profiel van een PKN-bisschop

Tot het opstellen van een profiel van een bisschop van de PKN ben ik gekomen door een ordinaatieliturgie te ontwerpen naar het model van die van de CSI, om daaruit vervolgens aan de hand van de regel *lex orandi, lex credendi* het profiel af te leiden van een bisschop van de PKN.

In mijn dissertatie ben ik bij het ontwerpen van een profiel dat zou kunnen dienen als model voor een bisschop van de PKN als volgt te werk gegaan.⁴⁵ Allereerst heb ik vier ordinaatieliturgieën uit de oecumene geanalyseerd: die van de *Church of South India*, de *Church of England*, de *Episcopal Church in the USA* en de *Kerk van Zweden*. Om de eerder genoemde redenen fungeerde daarbij de ordinaatieliturgie van de (verenigde) Kerk van Zuid-India als ijkpunt. Van de overige drie *ordines* waren er twee afkomstig uit de anglicaanse traditie (de Kerk van Engeland en de Episcopale Kerk van de Verenigde Staten van Amerika, in hun ordinaatietheologie sterk door CSI beïnvloed) en één uit de lutherse traditie (de - episcopale - Kerk van Zweden, een zusterkerk van de Evangelisch Lutherse Kerk in de Nederlanden). Deze orden had ik nodig om enerzijds de verschillen en anderzijds de overeenkomsten met het CSI-model goed in beeld te kunnen krijgen. De enige gereformeerde *ordo*, die mij ter beschikking stond (die van de Hongaarse Gereformeerde kerk), was voor mijn doel helaas onbruikbaar omdat er nauwelijks sporen van het vroeg-christelijk bisschopsambt in zijn terug te vinden. Uit deze analyse, die een verrassende onderlinge overeenstemming tussen de verschillende ordinaatietradities aan het licht bracht, heb ik – conform de regel *lex orandi, lex credendi* – een profiel afgeleid dat bruikbaar is voor een episcopale kerk (= de PKN).

In onderstaand overzicht staat in de linker kolom de door mij – aan de hand van de ordinaatieliturgie van de CSI – ontworpen ordinaatieliturgie van een PKN-bisschop afgedrukt, in de rechter kolom het daaruit afgeleide profiel.

⁴⁵ Zie voor een uitvoerige analyse: J. Kronenburg, *Episcopus Oecumenicus*, deel III (271-469). In verkorte vorm: H. Kronenburg, 'Episcopus Oecumenicus. Toward a Liturgical Theology of Episcopacy for a United Protestant Church: A View from the Protestant Church in the Netherlands', in: *Studia Liturgica* 39 (2009), nr 1, p. 80-98.

STRUCTUUR VAN DE ORDINATIELITURGIE	<i>PROFIEL VAN EEN BISSCHOP</i>
<p>1. INTREDE intochtsprocessie tijdens hymne of psalm</p> <p>gebed van toenadering ('collect of purity')</p>	<p>1. Een bisschop is vóór alles een pelgrim die samen met heel Gods volk onderweg is naar het Koninkrijk.</p> <p>Hij beseft dat hij tot zijn ambtswerk slechts in staat zal zijn, wanneer de Geest zijn hart reinigt en vernieuwt.</p>
<p>2. PRESENTATIE voorlezing benoemingsbrief waardigverklaring</p>	<p>2. De via getrapte verkiezingen gekozen kandidaat-bisschop wordt voorgesteld aan de gemeente, die vervolgens bevestigt dat zij in hem de geschikte kandidaat ziet: 'wie de herder van allen mag zijn, moet door allen gekozen zijn'.</p>
<p>3. DE DIENST VAN DE SCHRIFT collectagebed lezingen (OT, Brieven, Evangelie) prediking, door de ordinator</p>	<p>3. Een bisschop staat onder het gezag van de Schrift: alleen wie 'hoorder onder de hoorders' is kan de Schrift met gezag uitleggen en medeverantwoordelijk zijn voor de verkondiging in de kerk.</p>
<p>4. CREDO, ingezet door de kandidaat-bisschop</p>	<p>4. Een bisschop gaat de gemeente voor in het belijden van het geloof: hij is hoeder van de geloofstraditie.</p>
<p>5. EXAMINATIO (1) opdracht/taakomschrijving (z.o.z.) (2) ondervraging (3) collectagebed/zegenbede</p>	<p>5. Een bisschop is aanspreekbaar op zijn ja-woord. De ondervraging geldt:</p> <ul style="list-style-type: none"> -de overtuiging tot dit werk geroepen te zijn, -de bereidheid te leven uit de Schrift, bron van het geloof, -de belofte het hem opgedragen dienstwerk trouw te vervullen, -zijn belofte van integriteit.
<p>6. GEBEDEN -stil gebed -litanie 'met alle heiligen' -veni creator</p>	<p>6. Een bisschop mag zich gedragen weten door de gebeden van de <i>communio sanctorum</i> en is ook zelf een man van gebed.</p>

<p>7. ORDINATIEGEBED -dankzegging -epiclese, met handoplegging -gebed om de gaven van de Geest</p>	<p>7. Een bisschop leeft van de Geest die hem van Godswege – in collegialiteit met zijn medebisschoppen en in verbondenheid met het Godsvolk – is toegezegd.</p>
<p>8. OVERHANDIGING VAN BIJBEL EN STAF, VERWELKOMING EN INSTALLATIE</p>	<p>8. Een bisschop weet zich geroepen om - als <i>herder</i> de gemeente voor te gaan op weg van de navolging van Christus (de staf) - als <i>leraar</i> de gemeente te voeden met de wijsheid van Schrift en traditie (de <i>cathedra</i>).</p>
<p>9. DIENST VAN DE TAFEL</p>	<p>9. Een bisschop fungeert als concentratiepunt van de eenheid der gemeente. Als zodanig gaat hij haar voor in de dienst van de <i>communio</i> tussen Christus en zijn Kerk.</p>
<p>10. WEGZENDING EN ZEGEN</p>	<p>10. Een bisschop is een missionair voorganger.</p>

Meer gesystematiseerd ziet dit profiel er als volgt uit:

Een bisschop in een verenigde reformatorische kerk

1. wordt gekozen door (vertegenwoordigers van) de gemeente,
2. werkt niet zonder presbyters en diakenen,
3. weet zich met zijn collegae-bisschoppen gebonden aan het gezag van de synode.

4. Een bisschop (*episkopos*) heeft als taak om in navolging van Christus, ‘de enige algemene Bisschop en het enige Hoofd der kerk’ (NGB, art. 31), *om te zien naar* mensen -
 - (d) als pastor (pastorum),
 - (c) als missionair voorganger,
 - (b) als leraar en behoeder van de geloofstraditie,
 - (a) als teken van eenheid en voorganger in de liturgie,
 - (b) als schakel tussen de lokale en de universele kerk,
 - (c) als stem van het geweten,
 - (d) als ordinator.

Een bisschop is in alles wat hij zegt en doet aanspreekbaar op

5. zijn integriteit,
6. zijn spiritualiteit,
7. zijn dienstbaarheid (Mrc. 10: 43-45).

Kerkrechtelijke invulling

Omdat dit artikel verschijnt in een periodiek, gewijd aan het (kerk)recht wil ik in de nu volgende afsluitende paragraaf ruime aandacht besteden aan de kerkrechtelijke aspecten van mijn voorstel.⁴⁶

Invoering van het beschreven episcopale model in de PKN betekent in kerkrechtelijk opzicht, dat haar presbyteraal-synodale kerkstructuur wordt opgebroken en uitgebouwd (niet: afgeschaft!) tot een episco-presby-gationele. Daartoe zijn de volgende zeven stappen nodig:

(1) De generale synode brengt kerkbreed een proces van studie en bezinning op gang, met als belangrijkste doelen:

- Het onderkennen, bespreekbaar maken en zo mogelijk wegnemen van theologische bezwaren, emotionele vooroordelen en psychologische weerstanden tegen het bisschopsambt.
- Het verhelderen van de eerdergenoemde oecumenische, ecclesiologische, pastorale en culturele motieven voor invoering van een ambt van persoonlijke *episkopè*.

(2) De synode draagt haar kerkrechtdeskundigen op om - liefst in oecumenisch verband - een episco-presby-gationeel kerkmodel te ontwikkelen, een model waarin wordt rechtgedaan aan de sterke punten van zowel de episcopale als de presbyterianen en de congregationele kerkstructuren. Daartoe zullen de zwakke kanten van de presbyterianen kerkorde moeten worden bijgesteld. Enerzijds in episcopale richting, met een persoonlijk, collegiaal en communiaal gestructureerd ambt van *episkopè*. Anderzijds in congregationele richting: veel vrijheid voor de plaatselijke gemeente. Centraal wordt alleen het raamwerk aangegeven en

⁴⁶ De taken zijn afgedrukt als een 'sandwichmodel', te lezen van binnen (a) naar buiten, waarbij de letters (a), (b) (c) en (d) steeds twee aan twee op elkaar dienen te worden betrokken.

⁴⁶ Zie ook: J. Kronenburg, *Episcopus Oecumenicus*, p. 477-479 ('Een weg om te gaan'). Voor de hier voorgestelde kerkrechtelijke invulling van het bisschopsambt in een presbyteriaal-synodale kerkorde werd dankbaar gebruik gemaakt van het artikel van J.M. Gerritsen, 'Visioen: een Episcopale Hervormde Kerk in Nederland', *Hervorming en Catholiciteit*, jrg 7, nr 2, mei 1959, p. 2-6 (als bijlage 2 opgenomen in: J. Kronenburg, *Episcopus Oecumenicus*, 504-507).

bewaakt, de (brede) marges van de kerkorde, de liturgie en de belijdenis. Daarbinnen is veel speelruimte voor een eigen beleid van de regio's en de lokale parochies (bij voorbeeld in vragen als kindercommunie, het zegenen van relaties en de stijl van gemeente-zijn), met speciale aandacht voor de gemeentes in de grote steden.

(3) Op basis van het voorgaande model wordt de PKN ingedeeld in een aantal regio's of 'bisdommen'. Voorwaarde daarbij is dat in elk bisdom het ambtelijk regiment en het organisatorisch management in één bedding samenkomen: gekozen ambtelijke vergaderingen, met de bisschoppen als geestelijke leiders en deskundige vakmensen als adviseurs, het geheel ondersteund door een bescheiden uitvoerend apparaat.

Wat de omvang van de bisdommen of regio's betreft, zijn er verschillende mogelijkheden:

Men kan - met J.M. Gerritsen⁴⁷ - denken aan een classicale indeling: daarvoor zijn echter 75 bisschoppen nodig, want de PKN telt 75 classes. Voordeel van deze indeling is, dat op deze wijze het vroegchristelijke ideaal van de *ecclesia localis* zeer dicht benaderd wordt: meer een 'maxi-parish' (zoals men in Schotland wil) dan een uitgestrekt bisdom. Daarmee worden echter meteen ook de zwakke kanten van deze indeling duidelijk. Allereerst dreigt de landelijke kerk opgesplitst te worden in tal van mini-kerkjes. Dat is bepaald niet bevorderlijk voor de eenheid. Bovendien is het te betwijfelen of elke classis voldoende deskundigheid in huis heeft om haar taken verantwoord te kunnen uitvoeren, afgezien nog van de vraag of voor typisch 'episcopale' taken als opzicht, toezicht, visitatie en kerkelijke rechtspraak niet wat meer afstand nodig is. En wat betreft de oecumenische implicaties van deze opzet: hoe verhouden zich deze 75 mini-bisdommen tot de zeven rooms-katholieke of de twee oud-katholieke bisdommen in Nederland? Is er dan nog een gesprek mogelijk, laat staan een gezamenlijk (beter: gecoördineerd: het gaat om landelijk oecumenisch beleid) beleid? Kortom, hoe ideaal deze indeling op het eerste gezicht ook lijkt, in de praktijk is ze onmogelijk en onwenselijk.

Een andere mogelijkheid is een indeling naar het model van de voormalige hervormde kerkprovincies (PKV). We krijgen dan negen bisschoppen en negen provinciale synodes. Ook voor deze indeling zijn sterke argumenten aan te voeren: provinciale synodes zijn zo oud als de vaderlandse kerk, de PKV's beschikken over veel deskundigheid en ook in bestuurlijk en oecumenisch opzicht bieden ze betere mogelijkheden dan de classes. Toch lijkt ook dit een doodlopende weg, omdat de kerkorde van de PKN geen provinciale bestuurslaag (meer) kent. Men wilde zo kort

⁴⁷ Zie noot 46.

mogelijke lijnen van het grondvlak naar de landelijke kerk.

Een derde mogelijkheid zou zijn de bisschoppen te verbinden aan de in 2004 ingestelde algemene classicale vergaderingen (ACV) en de daarbij behorende regionale dienstencentra. Maar deze centra zijn in 2008 inmiddels alweer gesloten en de ACV's zullen binnenkort ook verdwenen zijn. Maar we zouden ze weer opnieuw kunnen instellen. We krijgen dan negen bisschoppen, verbonden aan negen ACV's. Het probleem daarbij is echter dat de ACV een louter organisatorische figuur was, ze had geen ambtelijk gezag: dat berust immers bij de classis. Het ongewijzigd overnemen van deze structuur zou dan ook inhouden dat de bisschop een louter organisatorische figuur wordt, wat koste wat het kost voorkomen moet worden.⁴⁸ Daarom is deze indeling slechts zinvol, wanneer de nieuwe ACV de status krijgt van een voluit ambtelijke regionale kerkvergadering, tussen de classis en de synode in. Deze ACV kan dan ook beter zoals vanouds weer gewoon 'Provinciale Synode genoemd worden. En het aantal ervan zou moeten worden uitgebreid tot 12.⁴⁹ De (nu te zwaar aangezette?) classis krijgt dan weliswaar minder gewicht - zij is te vergelijken met een dekenaat - maar daar staat tegenover dat er met 12 regio's deskundig en slagvaardig kan worden gewerkt - zeker wanneer de bisschoppen als het 'gezicht' van de kerk in de (vaak monumentale) hoofdkerken van de provinciesteden zouden worden gestationeerd. Niet alleen in politiek en cultureel opzicht heeft de stad een 'donorfunctie', ze heeft die vanouds evenzeer in spiritueel opzicht. We gaan in het vervolg van deze opzet uit.

(4) De bisschoppen van de PKN worden gekozen door (vertegenwoordigers van) de plaatselijke gemeenten, in samenspel met de classis en de ACV. In de aanloopfase naar de nieuwe situatie vraagt iedere ACV alle gemeenteleden die tot haar gebied behoren, bij de plaatselijke

⁴⁸ 'De Heer beware ons voor een quasi-episcopalisme, dat als een stuk pragmatisme in een presbyteriale orde ingebouwd slechts tot het *bene esse* van de kerk zou moeten dienen. De ervaringen met een pragmatisch gefundeerd episcopaat, dat de bisschop denatureert tot kerkelijk "manager" en "business man", wettigen de vraag, of dan toch niet de presbyteriale kerkstructuur te verkiezen zou zijn boven een schijnbaar episcopale organisatievorm', aldus R. Boon, *Apostolisch Ambt en Reformatie*, p. 209. Terecht heeft de synode van de PKN in november 2008 dan ook een voorstel van de commissie-Veerman verworpen, dat beoogde aan de ACV enkele pseudo-episcopale functionarissen te verbinden die leiding zouden moeten geven aan het kerkelijk leven in de regio. Maar ten onrechte liet de synode zich daarbij leiden door angst voor bisschoppelijke hiërarchie.

⁴⁹ Wat betreft de regionale spreiding van de ACV's en de zetels van de 12 bisschoppen valt te denken aan de volgende indeling, conform de huidige provinciegrenzen): Friesland (Leeuwarden), Groningen (stad Groningen), Drenthe (Assen), Overijssel (Zwolle of Deventer, vanouds de zetel van een van de oud-katholieke bisschoppen), Gelderland (Arnhem), Flevoland (Almere), Utrecht (stad Utrecht), Noord-Holland (Haarlem), Zuid-Holland (Rotterdam), Zeeland (Middelburg), Noord-Brabant ('s Hertogenbosch) en Limburg (Roermond).

kerkenraad namen in te dienen van predikanten (v/m) uit de eigen regio, die zij geschikt achten voor het bisschopsambt. De binnengekomen namen gaan via de classicale vertegenwoordigers naar de classis en vandaar naar de ACV. Deze stelt vervolgens een tweetal op, waaruit tijdens een vergadering van alle ambtsdragers van de regio een keuze wordt gemaakt. De synode accordeert en bevestigt de benoemingen. In een latere fase vindt de verkiezing van bisschoppen op dezelfde wijze plaats, al naar gelang er een vacature is.

(5) De nieuw geordende bisschop wordt geïnaugureerd in een feestelijke dienst, te houden in de Utrechtse Domkerk, de moederkerk van de Noordelijke Nederlanden. In deze dienst vindt ook de ordinatie plaats van de voorzitter van het bisschoppencollege ('de Primus'). Om de oecumenische betekenis daarvan te onderstrepen wordt deze ordinatie verricht door een bisschop van de Evangelische Broedergemeente, met assistentie van twee bisschoppen van Europese zusterkerken (bij voorbeeld van de lutherse Kerk van Zweden en de anglicaanse Kerk van Engeland)⁵⁰ en van twee presbyters (predikanten) van de Protestantse Kerk in Nederland.

(6) De overige bisschoppen worden op een later tijdstip in de hoofdkerk van hun regio geordineerd door de voorzitter van het bisschoppencollege, de Primus, met assistentie van enkele collega-bisschoppen en een aantal presbyters/predikanten. De daarop volgende zondag wordt in alle kerken een pastorale brief van de nieuwe bisschop voorgelezen, gericht aan de gelovigen van het bisdom en aan 'alle mensen van goede wil'.

(7) Na hun ordinatie nemen de bisschoppen zitting in het bestuur van de desbetreffende ACV, maar fungeren daar bij voorkeur niet als voorzitter, om zich zoveel mogelijk te kunnen wijden aan hun eigenlijke taak: het geven van geestelijke leiding. Ook hebben alle bisschoppen zitting in de generale synode van de PKN, waar ze speciale verantwoordelijkheid dragen voor de liturgie, het belijden en de verkondiging van de kerk. Om elkaar te voeden in het geloof en te steunen in het uitvoeren van hun taken komen zij op gezette tijden bijeen in het bisschoppenconvent, voorgezeten door de Primus.

⁵⁰ De Evangelische Broedergemeente staat in *restricted communion* met de (anglicaanse) Kerk van Engeland, die op haar beurt in *full communion* staat met de (lutherse) Kerk van Zweden. Zie over de al zeer lang bestaande relatie tussen de Kerk van Engeland en de Evangelische Broedergemeente: *Anglican-Moravian Conversations. The Fetter Lane Common Statement with Essays in Moravian and Anglican History*, uitgave Council for Christian Unity of the General Synod of the Church of England, 1996.

Conclusie

De conclusie kan zijn dat invoering van het bisschopsambt aan de Protestantse Kerk in Nederland in allerlei opzichten een kwalitatieve meerwaarde kan geven: pastoraal, ecclesiologisch, oecumenisch en maatschappelijk. Het verdient dan ook aanbeveling de presbyteriaal-synodale structuur van deze kerk uit te bouwen tot een episco-presbyteriaanse structuur.